

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul Üniversitesi Eczacı Okulu Öğrencisi Nahide Bursa (Torolsan)'dan Anılar ve Heybeliada Florası Herbarium Defteri

Recollections of Nahide Bursa (Torolsan), a Student at İstanbul University's School of Pharmacy During World War II, and her Herbarium Notebook on the Princes Islands

Berrin Torolsan¹

ÖZ

Nahide Bursa (Torolsan), II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Okulu'nda öğrencidir. 1946 yılında bu okuldan mezun olduktan sonra mesleki stajını Beyazıt Eczanesinde yapmıştır. Prof. Dr. Rosenthaler ve Prof. Dr. Heilbronn'un öğrencisi olmuştur. Öğrenimi sırasında kullandığı kitaplar, not defterleri, Eczacılık Okulu diploması, rozeti ve kullandığı bir kısım malzeme, kızı Berrin Torolsan tarafından korunmaktadır. Korunan malzeme içinde, Prof. Dr. Heilbronn'un dersleri çerçevesinde Heybeliada'dan ve Çamlıca tepesinden topladığı bitkileri içeren bir herbarium defteri de vardır. Berrin Torolsan bu yazıda anılan malzemeyi görsellerle tanıtmakta, annesinin hocaları hakkında anlattıklarını nakletmekte ve annesiyle ilgili anılarına yer vermektedir.

Anahtar sözcükler: Nahide Bursa (Torolsan), Anılar, İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Okulu, Heybeliada Florası, Çamlıca Florası, Herbarium Defteri, Nebat Defteri

ABSTRACT

In the 1940s, during World War II, Nahide Bursa (Torolsan) was a student at İstanbul University's School of Pharmacy, which was then part of the Faculty of Medicine. After graduating, she completed her internship at the Beyazıt Apothecary. Two of her tutors were legendary figures: Professor Dr. Rosenthaler and Professor Dr. Heilbronn. Among the books, notes and memorabilia lovingly preserved by her daughter, Berrin Torolsan, are Nahide Bursa's diploma, pharmacist badge, and a herbarium notebook in which she annotated plant samples collected during botanical excursions made with Heilbronn to the island of Heybeliada in the Sea of Marmara and to Çamlıca hill in İstanbul. Berrin Torolsan recalls her mother's anecdotes about her student years, school, and the teachers who shared their immense knowledge with her. Those years were a time of limited resources with the threat of calamity ever present, but the era's hopes and idealism still shine through.

Keywords: Nahide Bursa (Torolsan), Recollections, İstanbul University, School of Pharmacy, Flora of Khalki, Flora of Çamlıca, Herbarium Notebook

¹Yazar ve Yayıncı, Cornucopia Magazine, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.T. 0009-0003-6585-4429

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Berrin Torolsan,

Cornucopia Magazine, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: bt@cornucopia.net

Başvuru/Submitted: 28.03.2023

Kabul/Accepted: 18.04.2023

Atıf/Citation: Torolsan, Berrin, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul Üniversitesi Eczacı Okulu Öğrencisi Nahide Bursa (Torolsan)'dan Anılar ve Heybeliada Florası Herbarium Defteri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 24, 2 (2023): 945-954. <https://doi.org/10.26650/oba.1272290>

Geçenlerde birşeyler ararken rahmetli annem Nahide Bursa Torolsan'dan (1925-2009) kalma bir el çantasının içinde unutulmuş bir kart buldum. Minik bir zarfın içindeki kartta 'İstanbul Üniversitesi İspençiyari Kimya ve Galenik Enstitüleri' yazıyordu. Annem, 1946 yılında İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesinin Eczacı Okulundan mezun oldu. Bundan 77 yıl önce bu şekilde isimlendirilen bu bölümlere günümüz Türkçesiyle belki, Farmasötik Kimya ve Galenik Enstitüleri demek uygun olur. O zamanlar henüz Eczacılık Fakültesi kurulmamıştı. Bunlar, Tıp Fakültesi bünyesindeki Eczacı Okulu içindeki enstitülerdi. Eczacılık Fakültesinin resmen kurulması daha 1962 yılına kadar bekliyecekti. 4 Kasım 1963'de İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi törenle öğrenime başlamış ve Prof. Dr. Turhan Baytop, yeni Fakültenin ilk dekanı olmuştu.

Nahide Bursa Torolsan (portre) ve İstanbul Üniversitesi Eczacılık Okulu önünde
(Berrin Torolsan Arşivi)

Annem Nahide Bursa Torolsan, Kandilli Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra, eczacı olmaya karar vermiş. Bu seçimi nasıl yaptı bilmiyorum, ama onun kişiliğine çok uygun, yerinde bir karar olduğunu düşünüyorum. Olağanüstü bir hafızaya ilâveten, matematik, fizik ve kimya gibi fen konularına yeteneği vardı. Pratik zekasıyla olayları, ister sosyal veya ekonomik ciddi meseleler olsun veya isterse yemek tarifleri veya terzilik gibi basit ev işleri konuları olsun, derhal formüle eder, çabucak başarılı bir şekilde sonuçlandırır. Onun bu çözüm bulma yeteneğine bir örnek verebilirim: Eğitimi bitirince, zorunlu olan meslek stajını, o günlerin iyi bilinen ve oldukça işlek olan, Beyazıt Meydanının karşısındaki Beyazıt Eczanesi'nde yapmış. Mevsim kış olduğu için soğuk algınlığı şikâyetleri çok fazlamış. Anlattığına göre, müşteriler receteleriyle gelir ve ilaçlar hazırlanana kadar, duvar kenarında sıralanmış Thonet iskemlelere oturup beklermiş. Doktor reçetelerindeki preparatlar, eczanenin arka tarafındaki laboratuvarında hazırlanmış. Tabii bazı hastalar sabırsızlanır, çocuklar huysuzlanır, eczacı

kalfası ve asistanların da eli ayağı dolaşmış. Kısa bir süre sonra, annem kalfaya şöyle bir teklifle gelmiş: “*Filanca doktor hep aynı öksürük şurubunu yazıyor, bir diğeri bu pastilleri veriyor. Acaba biz sabahtan bu şurubu bol miktarda kaynatıp, şişelere doldursak, pastilleri, fitilleri de hazırlayıp etiketlesek ve gelen müşterilere beklemeden versek nasıl olur?*” Galiba Ermeni olan Kalfa Efendi, “*Sen ne akıllı kızsın, be ! ...*” demiş ve o günden sonra böyle yaparak, bu ‘*serî üretimle*’ hem çalışanlar hem de müşteriler oldukça rahatlamışlar.

Nahide Bursa Torolsan'ın 'Eczacılık Diploması' (19.VII.1946) ve Eczacılık rozeti
(Berrin Torolsan Arşivi)

'İstanbul Üniversitesi İspençiyari Kimya ve Galenik Enstitüleri' antetli kart ve zarf
(Berrin Torolsan Arşivi)

Annem, Üniversitedeki öğrencilik anılarını ve deneyimlerini keyifle anlatırdı. Ben ilkokula giderken, bir süre Beyazıt'ta oturduk. O zamanlar Beyazıt Meydanı, ortasındaki muhteşem fiskiyeli mermer havuzu, ulu çınarları, esnaf kahvehaneleriyle olağanüstü güzeldi. Üniversite bahçesi de yetişkin ağaçları, çiçek tarhları ile bakımlı yemyeşil bir parktı ve halka açıktı. Annemle beraber bazen küçük kardeşimi de alıp, Üniversite bahçesine giderdik. Bana okulunu gösterir, hangi büyük kapıdan her sabah girdiğini, farklı derslerin değişik binalarda olduğunu anlatır, arkadaşları ve hocalarından bahis ederdi.

Hocalarından hep takdir ve övgüyle söz eder ve sıklıkla, “Bizler kendi ülkemizde Avrupa eğitimi almak şansına sahip müstesna bir kuşağız” derdi.¹ Özellikle hocası Profesör Alfred Heilbronn² -- zannedirim, botanik (nebatat) derslerine giriyordu, -- ile ilgili anılarını da şöyle anlatırdı: “Zaman zaman hocamızla birlikte sınıfımız arazide bitki arama gezilerine çıkardı. İlkbaharda Çamlıca'ya, Boğaz tepelerindeki kırlara veya Adalara giderdik. Profesör Heilbronn yerden bir bitki koparır ve öğrencilerine gösterir, ayınısından bizim de bulmamızı isterdi. Biz daha onu arayıp, buluncaya kadar, bir başka yeni bitkiyi elinde sallamaz mı?” Annemin özenle tuttuğu ve muhafaza ettiği herbaryum defterciği (15 cm x 20 cm, ca. 70 yaprak),³ içinde o günlerden kalma Heybeliada'dan ve Çamlıca'dan toplanmış kuru bitkilerle halâ duruyor. Bitkileri iyi tanırdı, bazen benimle birlikte bahçemizde veya kırlarda dolaşırken yabancı bitkileri gösterir ve isimlerini söylerdi. İlkokula bile gitmiyordum, ama o zamandan aklımda kalanları da hiç unutmadım: Oğulotu ve Ballıbaba (arılardan en sevdiği bitkiler), Yılanyastığı (dokunma, zehirli), Romen papatyası (çayı yapılır), Gülhatmi (öksürüğe iyi gelir) vb. Diğer süs çiçekleri ve ağaçlardan da hep isimleriyle söz ederdi. “Erguvanlar ne güzel açtı”, “Beni Büyük Ceviz'in orada bekle”, “Çamin altında oturalım” gibi.

Biraz defter ve ders kitaplarını karıştırınca, Profesör Heilbronn'un 1939 tarihli *İспенçiyari Nebatat (Pharmakobotanik)*⁴ kitabındaki önsözünden, Türkiye florasındaki tıbbi bitkilerin yerel Türkçe isimlerine önem verdiği ve hatta bu konuya hassasiyet gösterdiği anlaşılıyor. Kendisinden önceki meslektaşlarının Anadolu'ya seyahatlerinde topladıkları bitki örneklerinin halk arasında bilinen isimlerini de kaydetmiş olmalarına bilhassa teşekkür ediyor. Zaten annem de kitabın içindeki bütün bitkilerin yanına Türkçe isimlerini kurşun kalemle not etmiş. Demek ki hocaları, hem Latince hem de Türkçe isimlerini öğrencilerine soruyordu.

1 Asuman Baytop, “İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 2 (2011): 1 – 21.

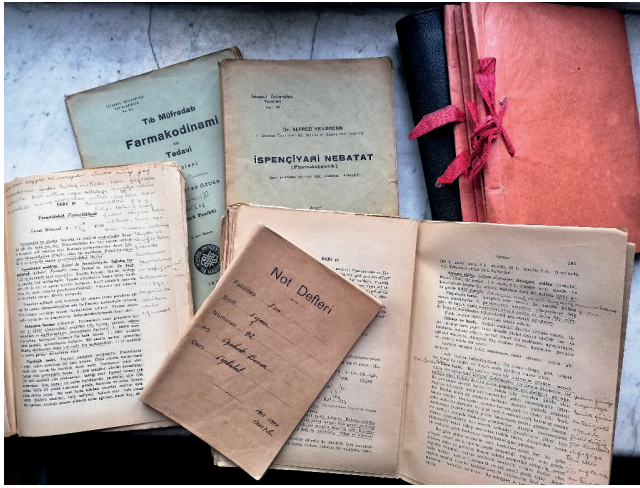
2 Asuman Baytop, “Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un (1885-1961) İstanbul Üniversitesi'ndeki Bilimsel Faaliyetleri,” *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, yay. haz. Feza Günergun (Ankara: TÜBİTAK, 2004) içinde, 316-333.

3 Defterde 43 bitki örneği vardır. Örneklerin listesi için makalenin ekindeki listeye bakınız.

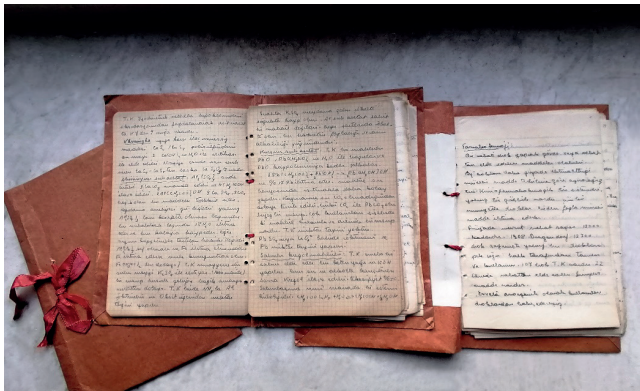
4 Alfred Heilbronn, *İспенçiyari Nebatat (Pharmakobotanik): Angiospermlerin (Bilhassa Tıbbi Nebatların) Sistematiği*, çev. Sara Akdik (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940).

Yine mikroskop altında lam-lamel arasına koydukları bitkilerin dokularını incelediklerini, hatta soğan zarının pek hoş görüntü verdiğini anlatmıştı. Hocalarından birinin de, yanılmıyorsam, Profesör Rosenthaler,⁵ “İlaçla zehirlerin arasında sadece doz farkı vardır”, diye sıklıkla tekrarlayarak, öğrencilerini uyardığını hatırlar ve bizim de bu gerçeği hiç unutmamamızı isterdi.

Yine hocalarıyla ilgili bir başka anekdot: Herr Professor ders anlatırken sıra kokain, eroin vb uyuşturuculara gelince, hocanın: “*Bu yöntemler basittir, fakat prensip olarak siz öğrencilerime öğretmemeyi tercih ederim*” diyerek dersi bitirdiğini ve o değerli hocaların hepsinin nasıl bir ahlâk anlayışı ve hatta şevkâtle öğrencilerini eğittiğini, belki biraz da özelemlerle dile getirirdi.

Nahide Bursa Torolsan'ın kitapları ve not defterleri (üstte ve altta) (Berrin Torolsan Arşivi)

5 Leopold Rosenthaler'in (1875-1962) kısa biyografisi için bkz. Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1985), 432.

Güzel annemin maalesef hiç kendi eczanesi olmadı. O çok sevdiği eczacılık mesleğini yapmak da ona kısmet değilmiş. Üniversiteden mezun olur olmaz, babam Halil Torolsan (1918-1996) ile evlenmiş ve kısa zaman sonra da ben dünyaya gelmişim (1948). Bütün eğitimi ve bilgi birikimi, laboratuvarlarda, havanlar, pipetler, hassas teraziler arasında geçmiş olan annem, kendisinden sonraki yeni nesil modern eczacıları, biraz müstehzi, “*diplomalı bakkallar*” olarak nitelendirirdi. Çünkü onun için eczacılık bir bilim olduğu kadar, zenaattı da. Raftan alıp hazır ilacı vermek de neydi? Ben ve kardeşim büyüdükten sonra, eczane açmak herhalde bu sebepten ona hiç cazip gelmedi. Üniversitede kariyer yapmak için de artık geç kalmıştı. Ama daima ailede sağlık sorunları olduğu zaman danışılan, üşenmeden bilgi veren veya kişileri doğru hekimlere yönlendiren, ufak tefek yaralanmalarda seve seve yardıma koşan ve büyük küçük bütün aile fertlerinin iğnelerini yapan hep annem oldu. Onun dikkatle iğne kutusundan yeni bir iğne seçişini (ucu keskin olsun, acıtmasın diye), enjektörünü küçük metal kutusunda kaynatışını, minik cam ampule tık tık vurarak, havasını almasını ve nihayet ampulün içindekini enjektörüne çekerek, bize şırınga edişini bugün gibi hatırlıyorum. Ya iğnelerin hep yeni oluşundan ya da elinin hafifliğinden, gerçekten pek acıtmazdı. Onun iğnesini unutmayan bir de üst kat komşumuz var. Bir yılbaşı gecesi sabaha karşı bir davetten eve dönen annemle babamı daha kapıdan girerken, apartman komşumuzun eşi koşarak karşılıyor. Eşinin iğnesini yılbaşı olduğu için yapacak kimse bulamadıklarını ve sancısı olduğunu söylüyor. Acaba annem yapabilir miydi? Tabii, annem hemen enjektörünü alıp, koşuyor. Elli sene sonra hâlâ üst kat komşumuz, Işık Hanım, “*Ah, annenin gece elbiseleri içinde gelip, o gece beni sancularımdan kurtardığını hiç unutamam...*” diye anlatır.

Nahide Bursa Torolsan'ın iğne takımı ve ampulleri (Berrin Torolsan Arşivi)

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında varolan idealizmi, gençlerin nasıl gayret ve özveriyle derslerine çalışarak, bilinçle seçtikleri mesleklerinde ilerleyerek, toplumda yerlerini almaları; ayrıca eğitimcilerin de nasıl titizlikle öğrencilerini yetiştirttiklerini ve bunların, bir dünya savaşının bütün dehşetiyle sürmekte olduğu, Türkiye dahil bütün ulusların savaşın gölgesinde yaşamaya çalıştıkları bir zamanda olması, bence unutulmaması gereken anlardır. Bu satırları yazmamın sebebi, neredeyse bir asır evvel toplumdaki kolektif duygu, düşünce ve anlayışın, hem Milli Eğitim tarihimize, hem de ülkemizin sosyal tarihine bir referans olması dileğidir.

Ek - Nahide Bursa Torolsan'ın 'Nebatat Defteri'ndeki Bitkilerin Listesi ve Defterden Örnek Sayfalar (Berrin Torolsan Arşivi)

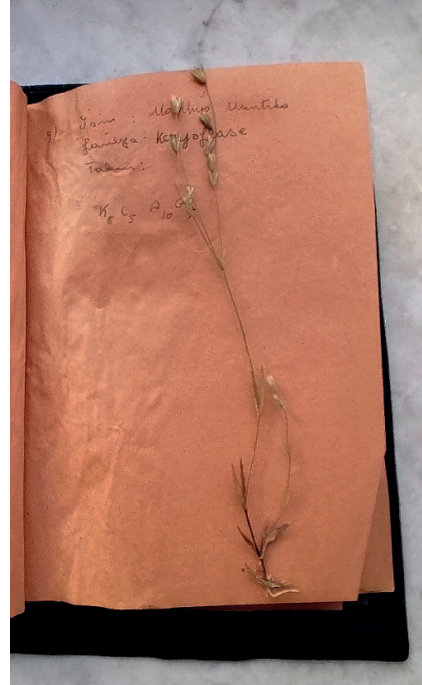
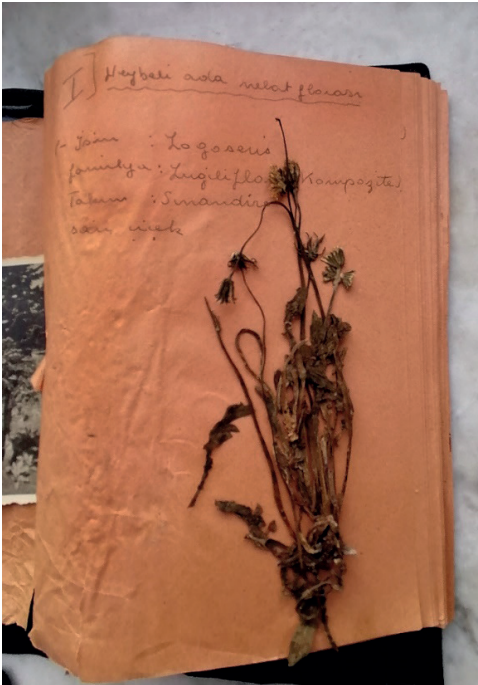
Açıklama: 'Nebatat Defteri' iki bölümden oluşmaktadır. 'Heybeliada Nebat Florası' ve 'Çamlıca Nebat Florası'. Birinci bölümde (Heybeliada) numaralandırılmış 27, numarasız 5 örnek bulunur. İkinci bölümde (Çamlıca) 11 örnek yer alır. Her örnek için Latince isim, familya ve takım adları yanında bazı örneklerin Türkçe isimleri verilmiştir. Ayrıca bitkinin bazı özellikleri kaydedilmiştir: Koyu sarı çiçek, mor çiçek, sarı çiçek dikenli, zigomorf boğaz tüyleri, mahmuz yapmış, çiçek sapı uzun, çiriş yapılı gibi. A (Andoecium, erkek organlar, stamenlerin toplamı), P (Perigon veya pistil), K (Kaliks, çanak yaprak, sepal), C (Korolla, taçyaprak, petal) ve G (Gineceum / dişi organ) harfleri yanında çiçeklerin organ sayıları belirtilmiştir. Defterde, Latince terimler (isim, familya, takım) genellikle Türkçe okunuşları ile verilmiş olup bazı yazım hataları var (Örneğin Lathyrus yerine Lateus). Bunun sebebi, Latince terimler ile yeni tanışmakta olan Eczacı Okulu öğrencilerinin, gezi sırasında bitkileri tanıtan hocalarından sözlü olarak duydukları bu terimleri kayda geçirirken bazen yazmakta zorluk çekmeleridir. Aşağıdaki listede, yazım hataları düzeltilmiş, köşeli parantez içinde olan terimler liste yayına hazırlanırken eklenmiştir. Listeyi gözden geçiren Prof. Dr. Neriman Özhatay'a teşekkür ederiz.

I – Heybeliada Nebat Florası

- 1-Lagoseris [Asteraceae]
- 2-Erodium (Leylek Gagası), Geraniaceae
- 3-Euphorbia (Sütlege), Euphorbiaceae
- 4-Geranium, [Geraniaceae]
- 5-Calendula (Yabani nergis), Tubiflorae, [Asteraceae]
- 6-Alyssum (Altın Çiçeği), Cruciferae
- 7-Muscari, Liliaceae

- 8-Carex, Cyperaceae
9-Cistus (Laden), Cistaceae
10-Lavandula stoechas, Lamiaceae
11-Asphodelus microcarpus, Asphodelaceae
12-Asphodelus fistulosus, [Asphodelaceae]
13-Calicotome, [Fabaceae]
14-Vicia hybrida, Papilionaceae [Fabaceae]
15-Erica (Funda), Ericaceae
1-Symphytum orientale (Karakafes), Boraginaceae
2-Ranunculus (Düğün çiçeği), Ranunculaceae
3-İsim yok, bitki örneği var
4-Calepina, Cruciferae
5-[Arum] (Dana ayağı), [Araceae]
6-[Raphanus sativus] (turp), [Brassicaceae]
7-Scrophularia [nodosa] (Siraca), Scrophulariaceae
8-Rumex acetosella (Kuzukulağı), [Polygonaceae]
9-Moenchia mantica, Caryophyllaceae,
10-Anemone (Dağ Lalesi), [Ranunculaceae]
11-Artemisia (Papatya) [Pelin otu] [Asteraceae]
12-Diviniana [Viola?] (Menekşe), Violaceae
Euphrasia, Scrophulariaceae [günümüzde Orobanchaceae]
Aira caryophyllea (Tavşan bıyığı) Gramineae
Sedum (Dam kuruğu) [Crassulaceae]
Lathyrus
Orchis (Orkide) [Orchidaceae]
Çamlıca Nebat Florası
Ranunculus ficaria, Ranunculaceae
Poterium spinosum, Rosaceae
Cistus, [Cistaceae]
Ornithogalum [Liliaceae]
Gagea amblyopetala = Gagea chrysantha, [Liliaceae]
Romulea, Iridaceae
Erodium, Geraniaceae
Juniperus oxycedrus, Cupressaceae
Calepina, [Cruciferae]
Mus [yapraklı kara yosunu]
Liken

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Berrin Torolsan Arşivi (İstanbul, Türkiye)

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- Baytop, Asuman. "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 2 (2011): 1 – 21.
- Baytop, Asuman. "Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un (1885-1961) İstanbul Üniversitesi'ndeki Bilimsel Faaliyetleri." *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*. Yayına Hazırlayan Feza Günergün içinde 316-333. Ankara: TÜBİTAK, 2004.
- Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1985.
- Heilbronn, Alfred. *İspençiyari Nebatat (Pharmakobotanik): Angiospermlerin (Bilhassa Tıbbi Nebatların) Sistematiği*. Çeviren Sara Akdik. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940.